

Axmedova Firuza Asrorovna

(SamDCHTI, Ikkinchi chet tillari kafedra katta o'qituvchisi)

Tel:99 576 41 59

www.dilshod.rahmonov1401@gmail.com

Anotasiya: “Muallif idiolekti va tarjima muammosi” bo‘lib, ishning dolzarbligi idiolektni tarjimada to‘la-to‘kis yetkazib muammosidir. Muallif idiolektning badiiy matnda aks etish yo‘llari ochib berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Til, idiolekt, tarjima muammosi, uslub, muallif.

Til – insonning ijtimoiy mavqeining juda muhim xususiyatidir. Ijtimoiy tilshunoslikda tilni ijtimoiy ko‘rsatkichlar bilan belgilash muammosi rivojlangan: geografik va ijtimoiy dialektlardagi tillarning gorizont va vertikal tasniflari, turli ijtimoiy (kambag‘allar tili, qora tanlilar ingliz tilisi, o‘spirinlar tili, erkak va ayol tillari va boshqalar) xususiyatlari tanlanadi va ta’riflanadi, professional tillar va jargon o‘rganiladi.

Yaxshi yozuvchilar o‘z belgilarining yorqin va mazmunli tilining ahamiyatini hech qachon eskirtmaydi. Idiolekt birma-bir uslubiy xususiyatlar tizimi sifatida tavsiflanadi. Ko‘plab mualliflar o‘zlarining ovozi va intonatsiya hislarini aniq namoyon qiladilar, bu esa ularni diqqat bilan idrok qilishni ta’minlaydi. Har qanday mavzuni har xil yo‘llar bilan taqdim etish mumkin - azob, quvonch, befarqlik, zulm, pushaymonlik. Idiolek xarakterning ichki dunyosini ochib beradi, bu orqali xarakterning psixologiyasini tushunib yetadi.

Idiolektni aks ettirish masalalari tarjima faoliyatlarida har tomonlama va muntazam ravishda muhokama qilinmagan, shuning uchun ular dolzarb bo‘lib qolaveradi.

Har qanday idiolekt bir xil mahalliy jamoa ichida barcha “qonuniyatlar” yoki tilning o‘zgaruvchanligi uchun umumiy bo‘lgan tizimli xususiyatlarga ega. Tadqiqotchilar bugungi kunda ko‘plab turli xil “qonuniyatlar”ni - dialekt va ijtimoiy soha, shuningdek, jinsiylik, xronologiya kabi narsalarni ajratib turadi. “Qonuniyatlar” bir-biriga o‘zaro o‘xshaydi va bir-biriga ta’sir ko‘rsatadi, shuning uchun ular doimo aniq namunaga ega bo‘lmaydi.

Sovet tarjima maktabi asosan bir xil bosqichda turgan tillar va madaniyatlarga qo‘llaniladigan har qanday badiiy matnning “printsipial o‘tkazuvchanligi” ni bayon qildi. I. Arnold fikriga ko‘ra, “printsipial o‘tkazish”da ilmiy, texnikaviy, huquqiy, tibbiy, moliyaviy yoki iqtisodiy jihatdan “birlamchi ma’lumot” bilan matnlarga o‘zgartirilishi mumkin. Chunki har bir muallif boshqa bir tilda o‘z tiliga mos kelmaydigan noyob ishni yaratishga intiladi.

Badiiy xarakterga oid tushunchalar belgi yaratish va ma'lum bir etnik madaniyatni aks ettiruvchi badiiy vositalar orasida alohida o'rin tutadi. Badiiy belgilarning tili yoshi, tug'ilgan joyi, tarbiyasi, ijtimoiy va professional aloqasi, hatto jinsi ham bo'lishi mumkin. Aynan shuning uchun tarjima jarayonida chuqur izlanish talab etiladi.

Tarjimon har doim “diqqat bilan o'qishi” emas, balki har bir belgi uchun individual xususiyatlarni tanlab, ularni imkon qadar to'liq tarjima qilishga harakat qiladigan badiiy nutqni “tinglash” kerak. Bu xususiyatlar nafaqat grammatika, so'z va sintaksisni, balki tempni va nutqning ritmini ham o'z ichiga oladi, talaffuz aniq yoki noaniq, kuchli yoki kuchsiz bo'lishi mumkin. Tarjimon, so'zlashuv nutqining maksimal yaxlitligini ta'minlash uchun bularning barini hisobga olinishi kerak.

Turli tillarda “qonuniyatlar”ning aniq lug'aviy, fonetik va grammatik jihatlari mavjud emas. Biroq, ular tarjimada qandaydir tarzda takrorlangan. Adabiy til normalari ijtimoiy jihatdan e'tirof etilgan va kitoblarga kiritilgan, normalarning kodifikatsiya qilinmaganligi, matnni tarjimonni translyatsiya qilishda turli vositalardan foydalanishni ta'minlaydi, ular orasida eng samarali kompensatsiya hisoblanishi mumkin: til normasidan farqli fonetik va grammatik xususiyatlarga ega, masalan, ingliz tilidagi matnlar asosan leksik darajadagi kompensatsiya qilinadi.

Mahalliy ma'ruzachining idiolekti, agar “qabul qilingan talaffuz” (adabiy til)dan foydalanadigan Britaniya orollari aristokrat doiralari haqida gapirmasak, juda keng tushunchadir. Jeyn Ausning belgilaridan bir xil tilda foydalaniladi, ayni paytda D.H. Laurensning “Lady Chatterley's Lover” dagi titul qahramoni Yorkshir dialektini gapiradi, bu uning ijtimoiy va ta'limiy maqomini aniq ko'rsatib turibdi. "Wuthering Heights" romani ingliz tilida yozilgan, ammo E. Bronte g'arbiy Yorkshirning dialektizmlarini keng ishlatib kelmoqda. Nelly va Jozef Yorkshir dialektida gaplashadi. Elzaning har bir so'zi uning ijtimoiy maqomini ko'rsatadi. Ch. Dickensning “Devid Copper-Field” romani bu borada haqiqiy tafakkur simfoni bo'lib, tarjimonlar uchun ko'plab qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Mark Tvin tomonidan yozilgan “The Adventures of Huckleberry Finn” (“Hukliberri Fin sarguzashtlari”) asar lahjalarning kvinteti ya'ni besh dialektning birlashmasi hisoblanadi. Muallifning so'zlariga qaraganda, “Bu kitobda bir nechta dialektlar ishlatilgan: Missouri negro dialekti, orqa o'rmonlarning janubiy dialektining ekstremal shakli, oddiy “Pik tumani” dialekti va bu to'rtta lahjalarning o'zgartirilgan navlari. Haqiqatchi Xak Finning nutqidagi eng o'ziga xos xususiyatlarni va boshqa belgilarni tizimlashtirishga harakat qilaylik.

Grammatik daraja:

- “to be” fe'l shakllarini noto'g'ri ishlatish: is I heah, whah is I, dat's what I wants to know men.
- noto'g'ri fe'llarning xato shakllantirish: seed (saw), drawed (drew), brung (brought), dove (dived).

- sifat darajalarining noto‘g‘ri shakllanishi:

- “-er”, “-est” qo‘shimchalari bilan: ignorantest, treacherousest; blessedest; innocentest; thankfullest; carelessest; best-naturedest;

- ‘to be’ va ‘to have’ bo‘lishsizlik shakli o‘rniga ‘hain’t’, ‘ain’t’ ishlatilishi: I hain’t got to ask (have not got); I hain’t goin’ to tell (I am not going); ain’t you ashamed (aren’t you); ‘tain’t likely (it is not);

- ko‘plik otlar bilan noaniq artikldan foydalanish: a long ways; a good ways off.

Fonetik daraja:

- So‘zning oxiriga t qo‘shilishi: skift (skiff), dogst (dogs), chanst (chance), wunst (once), relict (relic), to roust (to rouse);

Tarjimada bu xususiyatlarni to‘liq saqlab qolish deyarli mumkin emas. Ushbu fonetik va grammatik o‘zgarishlarni o‘zbek tilida o‘tkazish uchun hech qanday vosita yo‘q.

Badiiy so‘zlarning noma’lum tilidagi nutqida tarjimonning o‘ziga xos yo‘nalishiga e’tibor berilishi mumkin, ular faqatgina leksik va grammatik noto‘g‘ri xatti-harakatlari bilan emas, balki ona tilida gapiradigan kishilarga ham tegishli. Chet tilida gapirganda, odamlar o‘z talaffuzlarining maxsus soyasini qo‘shmoqdalar: nemis, ingliz va fransuz so‘zlarining talafuzida o‘zbe tili vurgarlarining aralashini ko‘rishimiz mumkin. Tarjimalarni aks ettirish strategiyasi quyidagicha bo‘lishi mumkin (T.Nekriach va O.Kopylna):

- 1) Fonetik vositalar;
- 2) morfologik va sintaktik qoidalarni buzish;
- 3) so‘zlarni noto‘g‘ri ishlatish.

Tarjimon asl nusxada foydalaniladigan xarakterli komponentlarni o‘z xohishiga ko‘ra olib tashlash huquqiga ega emas. Tarjimonning topshirig‘i – sintaktik tasvirni yaratishning kuchli vositasi sifatida xarakterga ega bo‘lgan belgilarni o‘z ichiga olgan badiiy vositalarning barcha turlarini tarjima matniga o‘tkazish.

Adabiyotlardagi ayrim unsurlar tarjima jarayonida muammo tug‘diradi. Tarjimon buning uchun muqobillarni topish uchun o‘z ijodiy salohiyatini to‘la darajaga yetkazishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. И. Оранский. Гарри Поттер и Философский Камень. Москва, 2000.
2. Salomov G‘. Tarjima tashvishlari. Toshkent, 1983.
3. Isaqov. U. Inglizcha-o‘zbekcha lug‘at. T., 2013.
4. Xolmirzayev. T. Urduha-o‘zbekcha lug‘at. Islomobod, 2003.
5. Башиева С.К. Стилистический компонент фразеологического значения: Автореф. дисс.... канд. филол. наук. – Краснодар: КГУ, 1995. – 123 с.

6. Бегматов Э., Маматов А. Адабий норма назарияси. (Адабий норманинг шаклланиш ва яшаш қонуниятлари). III қисм. – Тошкент: Ўқитувчи, 1999. – 140 б.
7. Белинский В.Г. Собр. соч., в трех томах, т. II. – М.: Огиз, 1948. – 604 с.
8. Ватан адабиёти. Хрестоматия 5 синф учун, (Тўзувчилар: Х. Ёқуб, Х. Росул), Ж. Шарапов тахрири. – Т.: Ўқитувчи, 2001 – 234 б.
9. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. – М.: ГИХЛ, 1946. – 461 с.
10. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей. – М.: ГИХЛ, 1961. – 614 с.